

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

**Motiv viny a smíření v románu Očista finské spisovatelky
Sofi Oksanen**
Bakalářská práce

Autor: Michaela Červená
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: 7507R090 Transkulturní komunikace
Vedoucí práce: Mgr. Veronika Halamová

Zadání bakalářské práce

Autor:	Michaela Červená
Studium:	P131106
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Název bakalářské práce:	Motiv viny a smíření v románu Očista finské spisovatelky Sofi Oksanen
Název bakalářské práce AJ:	Theme of guilt and reconciliation in the novel Cleansing by Finnish writer Sofi Oksanen

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Finská spisovatelka estonského původu Sofi Oksanen se ve svých románech zabývá vztahy, historickými bolestmi i křivdami, které byly mezi Finy a Estonci v minulosti spáchány. Zasazuje je do kulturně společenského rámce, nevyhýbá se kontroverzním tématům ani kritice jednání obou národů. Práce analyzuje motiv viny a smíření odrážející se v jejím románu Očista. Za použití odborné literatury je zasazuje do historicko společenského a kulturního kontextu.

OKSANEN, Sofi. Očista. Praha: Odeon 2010. DOLEŽEL, Lubomír. Identita literárního díla. Praha; Brno : Ústav pro českou literaturu AV ČR 2004. HAWKINS, David R. Moc versus síla. Praha: Pragma 2009. JANKOVIČ, Milan. Cesty za smyslem literárního díla. Praha: Karolinum 2005. JANKOVIČ, Milan. Dílo jako dění smyslu. Praha: Pražská imaginace ve spolupráci s Ústavem pro českou a světovou literaturu ČSAV 1992. JANKOVIČ, Milan. Dílo v pohybu. Praha: Academia 2009. JUTIKKALA, Eino. Dějiny Finska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny 2001. POSPÍŠIL, Ivo. Utváření politického systému v Estonsku. Banská Bystrica: Čižmár-Partner 2005. RICHTER, Karel. Hranice placená krví. Praha: Epoque 2006. ŠTĚPÁN, Ludvík. Cesty mezi formami. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií 2007. UPTON, A. Frederick. The communist parties of Scandinavia and Finland. London: Weidenfeld and Nicolson 1973.

Garantující pracoviště: **Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta**

Vedoucí práce: **Mgr. Veronika Halamová**

Oponent: **Mgr. Jan Hojda, Th.D.**

Datum zadání závěrečné práce: **25.11.2014**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a že jsem v seznamu literatury uvedla všechny prameny, ze kterých jsem vycházela.

V Hradci Králové dne 20. 3. 2017

.....
Michaela Červená

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Veronice Halamové za odborné vedení mé bakalářské práce. Dále děkuji Mgr. Pavlu Trejtnarovi za pomoc s formátováním a mentální podporu při psaní této práce.

Anotace

Červená, Michaela. *Motiv viny a smíření v románu Očista finské spisovatelky Sofi Oksanen*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2017. 45 s. Bakalářská práce.

Souhrnným cílem je prozkoumat fenomén „viny“ a „očisty“. Na pozadí historickospolečenských událostí je cílem oba fenomény (vinu a očistu) analyzovat na personální i interpersonální rovině a zasadit je do širšího, v našem případě transkulturního, kontextu. Abychom dosáhli stanoveného cíle, poslouží nám, jako interpretační rámec Otázka viny od Karla Jasperse, který ve své knize rozlišuje čtyři typy viny.

Klíčová slova

Vina, očista, válka, smíření, stud, život, smrt

Annotation

Červená, Michaela. Theme of guilt and reconciliation in the novel *Cleansing* by Finnish writer Sofi Oksanen. Hradec Králové: Faculty of Education University Hradec Králové, 2016. 45 pp. Thesis.

The summary aim is to investigate the phenomenon of “guilt” and “purgation”. On the background of historical and social events the aim is to analyse both phenomena (guilt and purgation) at the personal and interpersonal level and to enter them into a wider, in our case transcultural, context. To reach the given aim, the book “The issue of guilt” by Karl Jaspers will serve us as the interpretation frame. He differentiates four types of guilt in his book.

Key words

Guilt, purgation, war, reconciliation, shame, life, death.

OBSAH

ÚVOD	9
1 Historický rámec děje románu Očista.....	10
2 Role literatury v kontextu dějinných zvrátů	13
2.1 Fenomén zla a jak na něj lze nahlížet	14
2.2 Postavy smýkané vnějším a vnitřním zlem zachycené v literatuře	16
3 Obsah děje románu Očista	18
3.1 Významné výrazové prvky v románu	22
3.2 Časové osy románu	24
4 Osobní a vztahové roviny	26
5 Otázka viny a její důsledky v perspektivě Karla Jaspere	29
5.1 Definice viny	29
5.2 Porovnání pojetí viny podle Jaspere a podle Oksanen	30
6 Transkulturní přesah	33
ZÁVĚR	40
POUŽITÁ LITERATURA	43

Úvod

Sofi Oksanen se ve svých románech zabývá niternými psychickými stavy svých postav.¹ Zatímco román *Stalinovy Krávy* popisuje svět člověka s poruchami příjmu potravy a román *Baby Jane* dává nahlédnout do světa lesbiček, román *Očista* se zabývá historickými bolestmi i křivdami, které poznamenaly národy autorce blízké - Estonce, Finy i Rusy. Osudy svých dobře psychologicky vykreslených postav autorka zasazuje do kulturně společenského rámce, nevyhýbá se kontroverzním tématům ani kritice jednání reprezentantů dotčených národů.

Tato bakalářská práce analyzuje motiv viny a smíření odrážející se v románu *Očista*. Cílem je oba fenomény analyzovat na personální i interpersonální rovině a zasadit je do širšího, v našem případě transkulturního, kontextu. Abych dosáhla stanoveného cíle, jako interpretační rámec poslouží pojednání od Karla Jasperse *Otázka viny*.² Za použití odborné literatury tyto fenomény tato práce zasazuje do historickospolečenského a kulturního kontextu.

Práce je členěna na šest kapitol. První dvě kapitoly zasazují děj románu do historického rámce a přibližují roli literatury v kontextu dějinných zvrátů. Další kapitoly se věnují obsahu románu *Očista*, popisují časové osy románu, věnují se osobním a vztahovým rovinám postav románu. Následně je zkoumán fenomén viny a tento je porovnán s definicí viny podle Karla Jasperse.³ V poslední části práce je prozkoumán transkulturní přesah díla v rovině časové a geografické. Jsou nabídnuty odpovědi na otázky, jaký vliv měla válka a tíživé společenské poměry na postavy románu Sofi Oksanen v tom daném období, na modelová schémata myšlení a jednání jedince a jsou navržena témata k zamyšlení nad tím, do jaké míry se dají těmito tíživými okolnostmi „omlouvat“ osobní rozhodnutí a skutky.

---

¹ MATTUŠ, J. *Očista- román mladé finské autorky estonského původu slaví úspěch po celé Evropě*. str. 14.

² JASPERS, K. *Otázka viny*. 1991, str. 12-14.

³ JASPERS, K. *Otázka viny*. 1991.

1 Historický rámec děje románu Očista

Níže uvedené povědomí o peripetiích historického vývoje Estonska se jeví být při rozboru románu Očista nanejvýš nezbytným. Všechny události, kterými Estonsko a okolní státy prošly během minulého století, tvoří rámec pro motivace a jednání postav ztvárněných v románu Očista. Román popisuje osudy osob žijících v Estonsku v období mezi lety 1936 – 1992. Příběh se začíná odvíjet v kulisách nezávislé Estonské republiky založené po roce 1920, pokračuje přes okupaci Sovětským svazem, okupaci hitlerovským Německem, a opětovně okupaci Sověty, která vyvrcholila pohlcením Estonska Sovětským svazem a jeho přeměnou v jednu ze svazových republik. V období sovětské nadvlády se odehrávají stěžejní události v románu a osudy klíčových postav pokračují až do současnosti, kdy je Estonsko opětovně samostatným svébytným státem a členem Evropské unie. Jednání a pohnutky zejména dvou antagonisticky profilovaných stěžejních mužských postav se jeví daleko srozumitelnější při znalosti dějinného pozadí a při vědomí, že oba tito muži následovali své – byť odlišné, ideály.

Aby bylo tedy možno pochopit motivace a jednání postav v románu, je třeba jejich existenci zasadit do konkrétního prostředí a konkrétního historického rámce.

Samostatná Estonská republika vyhlášená v roce 1920 vznikla v důsledku pádu carského Ruska a v důsledku Velké říjnové revoluce a udržela se, jak popisuje Švec, pouhých 22 let.⁴ Lainová zmiňuje, že Národní parlament Estonska (Riigikoogu) byl volen občany staršími 18 let. V roce 1934 v reakci na pokus a fašistický převrat vyhlásil prezident Konstantin Päts autoritářský režim, který trval až do roku 1938.⁵

V červnu 1940 bylo Estonsko obsazeno sovětskými vojsky.⁶ 21. července 1940 byla vyhlášena Estonská sovětská socialistická republika, která byla oficiálně počátkem srpna 1940 připojena k Sovětskému svazu. Poté nastala doba těžkých represí, kdy bylo mnoho intelektuálních a politických vůdců popraveno, uvězněno nebo deportováno na Sibiř, včetně prezidenta Konstantina Pätsse.⁷

---

⁴ ŠVEC, L. *Dějiny Pobaltských zemí*. 2001, str. 262-264.

⁵ LAINOVÁ, R. Estonsko v březnu 1934 – legální převrat?. *Historický obzor*. str. 217-222.

⁶ READ, T. History of Estonia. *World Info. Zone* [online]. 2017 [cit. 20.2.2017]. Dostupné z: <http://www.worldinfozone.com/country.php?country=Estonia&page=2#history>.

⁷ ŠVEC, L. *Dějiny Pobaltských zemí*. 2001, str. 356-359.

Švec popisuje, jak přechod k sovětskému režimu přijalo místní obyvatelstvo: „*Málokdo si zprvu dokázal představit, jaké je reálné jádro kolujících pověstí a co Stalinův režim skutečně znamená. V továrnách byly zavedeny sovětské drakonické pracovní metody, kdy za pozdní příchod nebo absenci následovala redukce mzdy o čtvrtinu, za odchod ze zaměstnání bez povolení vedoucího hrozilo dvou až čtyřměsíční vězení. ...Stalinistický režim, vystavěný na uzurpaci absolutní politické moci, považoval za nutný předpoklad svého fungování udržovat obyvatelstvo v atmosféře strachu a nemilosrdně likvidovat každé, ať již skutečné nebo potencionální, projevy nesouhlasu. Cílem dlouho připravované akce bylo vyčistit pobaltský prostor od "protisovětských" sil a vytvořit bezpečné zázemí pro případ válečného konfliktu.*“⁸

Následně Estonsko na čtyři roky obsadila Třetí říše. Estonci to brali jako vysvobození, jak popisuje Švec: „*Většina místního obyvatelstva k překvapení německých vojáků vítala jednotky wehrmachtu jako osvoboditele, aniž by goebbelsovská propaganda musela zkreslovat skutečnost. Otřesné zkušenosti z roční existence sovětského systému způsobily, že Estonci a dokonce i Litevci a Lotyšši navzdory spíše protiněmecké orientaci po první světové válce očekávali příchod nacistické armády s nadějí.*“⁹

V roce 1944 bylo Estonsko „osvobozeno“ Rudou armádou a pak následovalo 46 let sovětské okupace. Tento historický úsek je poznamenán násilným začleněním Estonska a dalších dvou pobaltských republik do sovětského impéria. V rámci sovětizace probíhaly kruté represálie proti místnímu obyvatelstvu, boj proti partyzánským skupinám, popravy a masové deportace, které zasáhly 9 % obyvatelstva. Došlo k vyvlastňování živností a násilné kolektivizaci.¹⁰

V šedesátých letech (po Stalinově smrti) začaly sovětské úřady v Estonsku více zohledňovat místní specifika, uvolnila se do té doby tuhá cenzura, byl doprán prostor národní kultuře – přirozeně jen na platformě idey společného sovětského systému.

S nástupem Leonida Brežněva došlo k dalšímu utužení centrálních zásahů do záležitostí jednotlivých svazových států. K obnově nezávislosti Estonska došlo v srpnu 1991. Nový

---

⁸ ŠVEC, L. *Dějiny Pobaltských zemí*. 2001, str. 356-359.

⁹ Tamtéž, str. 356-359.

¹⁰ Tamtéž, str. 356-359.

stát právně navázal na předválečnou Estonskou republiku¹¹. V roce 2004 došlo k odsunu vojsk Sovětské armády a v roce 2004 se Estonsko stalo členem EU a NATO.

---

¹¹ READ, T. History of Estonia. *World Info. Zone* [online]. 2017 [cit. 20.2.2017]. Dostupné z: <http://www.worldinfozone.com/country.php?country=Estonia&page=2#history>.

2 Role literatury v kontextu dějinných zvrátů

Román Sofi Oksanen je sepsaný poměrně provokativním způsobem. Naprosto nekontrolovatelně se zde střídají časové linie a střídají se formy vyprávění. Většina sdělovaných informací je čtenáři předkládána popisem jednání a myšlení dvou stěžejních ženských postav (Aliide a Zary), kapitoly zaznamenávající zápisy z Hansova sešitu jsou psány v první osobě deníkovou formou, kapitoly popisující postupy NKVD působí jako autentické výňatky z úřední agendy.

Domnívám se, že autorka tento náročný způsob zvolila proto, aby dala najevo, že vše, co sděluje, se vlastně odehrává jednak v reálném čase a na reálném místě (západní Estonsko 1992), jednak v paměti dvou stěžejních postav. Tím je vyjádřena relativita vnitřního světa myšlenek každého z nás.

K takto neotřelým a zneklidňujícím technikám a formám v použitým v literatuře poznamenal literární teoretik Culler následující: „*Literatura je paradoxní institucí, protože vytvářet literaturu znamená psát podle stávajících formulí – produkovat něco, co vypadá jako sonet nebo co se řídí konvencí románové tvorby – ale také jít proti těmto konvencím, překračovat je. Literatura je institucí, jež funguje na základě odhalování a kritizování svých vlastních omezení tak, že zkouší, co se stane, když někdo začne psát jinak.*“¹² V návaznosti na Cullerovu výše uvedenou definici se domnívám, že Sofi Oksanen tuto neobvykle komplikovanou formu střídání časových rovin nepoužila samoúčelně. Střídáním časových linií a střídavým zaměřováním pozornosti na odlišné osoby, měla v plánu zvýraznit vnitřní chaos, v jakém se hrdinové románu ocitli. Ačkoliv by se dalo čekat, že výsledek bude působit zmatečně a nepřehledně, je tomu přímo naopak. Způsob řazení epizod napodobuje způsob lidského myšlení, kdy se člověk v běžném každodenním konání nesčetněkrát vrací do minulosti (jak se mu současné děje asociují již prožité) a stejně tak se vztahuje k budoucnosti (jednání v současnosti je motivováno plány do budoucnosti a tužbami).

Culler ve svém krátkém úvodu do literární teorie popisuje, že teoretikové literaturu vnímají jako prostředek sebereflexe pomáhající najít člověku místo ve světě bez toho, aby ten svět zásadně změnil, ovšem jedním dechem dodává, že literatura byla už za Platónových dob považována za nebezpečnou, protože nabádala k samostatnému

---

¹² CULLER, J. *Krátký úvod do literární teorie*. 2015, str. 23.

myšlení, ať už to bylo zpochybňování autorit, vyznávání nových provokativních názorů na život.¹³ Otevřenost, s jakou autorka románu čtenáři zprostředkovává motivace, myšlení a jednání hlavní postavy, je zarážející a iniciuje u čtenáře zneklidňující otázky. Nutí čtenáře k sebereflexi přesně v intencích toho, jak literaturu coby prostředek sebereflexe popisuje Culler.

Autorka románu *Očista* se čtenáři nevnucuje s nějakými morálními soudy, přesto jasně predestinuje prostřednictvím popisu myšlenek hlavních postav, že v jádře lidé vědí, co je dobré a co je špatné, a je jen na čtenáři, jak si to přebere. Například epizoda, kdy Aliide uvažuje, co udělá s ukrytým děvčetem ve chvíli, kdy pasáci vydávající se za policisty odjedou. Aliide po té, co se dozvěděla, že Zara je vnučkou její sestry Ingel, cítí k Zaře odpor. Obává se, že Ingel za ní Zaru poslala kvůli pomstě. Uvažuje, že by se měla Zary zbavit. Uvažuje, že ucpe větrací otvor přivádějící do skrýše vzduch. Přesto si přiznává, že děvče obdivuje, protože Zara „umí lhát lépe než ona“. Aliide přemýšlí, že Zaru zastřelí, ale současně jí přijde na mysl, že děvče „má Hansovu bradu“. Syrový způsob, jak autorka zachytila vnitřní dialog Aliide, kdy se stará žena rozhoduje, jak s nevídanou příbuznou naloží, jasně demonstruje, jaké temné hlubiny člověk čerá v nejintimnější rovině svých úvah a připomíná tím čtenáři, že nikdo z žijících lidí (z masa a kostí) není temných hlubin ve své mysli (alespoň v rovině úvah) ušetřen.¹⁴

2.1 Fenomén zla a jak na něj lze nahlížet

Světově známý psycholog a bývalý profesor Stanfordské univerzity Philip George Zimbardo (známý Stanfordským experimentem z roku 1971) v díle *Moc a zlo* popisuje zlo takto: „Zlo je úmyslné chování (nebo snaha k takovému chování přimět jiné), které ponižuje, odlidšťuje, poškozují, ničí nebo zabijí jiné lidi. Tato definice, která se soustřeďuje na chování, činí konatele zodpovědnými za cílené motivované činy, které mají řadu záporných následků pro jiné lidi. Vylučuje náhodné či neúmyslné škodlivé důsledky, stejně jako širší generické podoby institucionálního zla, například chudobu, předsudky nebo ničení prostředí ziskuchtivými skupinami lidí.“¹⁵

---

¹³ CULLER, J. *Krátký úvod do literární teorie*. 2015, str. 48.

¹⁴ OKSANEN, S. *Očista*. 2010, str. 240.

¹⁵ ZIMBARDO, G. P. *Moc a zlo: sociálně psychologický pohled na svět*. 2005, str. 38.

Tato definice podle Zimbarda zahrnuje i takové „zlé“ jednání, jehož se dopouštějí funkcionáři na příkaz vůdců jako, jakými byli Hitler, Stalin, Mao, Pol Pot, Idi Amin, Saddám Husajn a další tyrané, kteří měli vinu na vytváření destruktivních politických systémů u svých vlastních národů a ve světě.

Psycholog Zimbardo se v knize *Moc a zlo* snaží odpovědět na otázku, jak mohou být dobří, prostí lidé získáváni, iniciováni a sváděni k takovému chování, které lze vyhodnotit jako zlé. Na rozdíl od běžně proklamovaného přístupu, podle kterého je za zlo zodpovědný „zlý člověk“, se Zimbardo snaží zjistit, jaké podmínky se podílejí na proměně dobrých lidí v osoby činící zlé skutky.

Rozborem knihy *Očista* se pokusím o totéž, když budu zkoumat, motivace a jednání fiktivních románových postav – zejména Aliide a Hanse.

2.2 Postavy smýkané vnějším a vnitřním zlem zachycené v literatuře

Sofi Oksanen popisuje, jak se její postavy vyrovnávají s tlakem tíživých vnějších okolností v atmosféře špiclování a udávání. Podobným způsobem, jakým Sofi Oksanen popisuje vnitřní motivační schémata lidí jednajících pod vlivem nesvobody a útlaku tak činí i jiní autoři – kupříkladu William Styron v románu *Sophiina volba*, ve kterém jsou tragický osud hlavní hrdinky a události, kterým musela čelit, a nad kterými nemohla zvítězit, (tyranie, nacismus a fašismus), jednak je následkem jejich vlastních osudových voleb.¹⁶

Stejně jako Oksanen i Styron se zamýšlí, do jaké míry je jedinec odpovědný za situaci, ve které se ocitne. Styron evokuje myšlenku, že jeho hrdinka se na svém osudu určitým způsobem podílela, když zpočátku ignorovala, vážné společenské změny kolem sebe (stejně jako většina ostatních lidí žila ve své sociální bublině, a vlastně ji za to nelze odsoudit, přesto to tak bylo). Styronova Sophie se „provinila“ jen pasivitou a naivitou zpočátku, kdežto později se stává typickým příkladem oběti cizí zvěle. To Sofi Oksanen zašla v charakteristice Aliide Truové mnohem dál, když pojímá hlavní hrdinku nejen jako spoluúčastnou na zlých událostech, ale dokonce jako iniciátorku skutků, které se přihodily jejím příbuzným.

Lze konstatovat, že postava Aliide je v příběhu smýkaná dvěma typy zla. Zlem vnějším, které vytvářejí politické okolnosti a zlem vnitřním, reprezentovaným posedlostí Aliide po muži, který se oženil s její sestrou. Aliide se svého zla nezříká a je k sobě docela poctivá. Příkladem jsou její vzpomínky na dobu, kdy hlídala sestřinu a švagrovu malou dcerku Lindu, kdy si stará žena vybavuje, že dítě úmyslně štípala nebo bodala jehlou. Otevřeně přiznává, že jí zoufalý nárek nemluvněte činil skryté potěšení (tak tento stav označuje Aliide ve svých vzpomínkách).¹⁷

Přestože jednání Aliide, kdy je ochotna obětovat cokoli a kohokoliv, jen aby udržela naživu muže, kterého „vášnivě“ miluje, přestože její jednání pramení ze sobecké umanutosti a posedlosti (snad určitý druh poruchy osobnosti), je hanebné, nelze popřít, že si tato postava dokáže získat zájem čtenářů a možná i jistou míru sympatií díky jejímu

---

¹⁶ STYRON, W. *Sophiina volba*. 2015.

¹⁷ OKSANEN, S. *Očista*. 2010, str. 101.

pragmatismu, pomocí kterého dokáže manévrovat úskalími nastraženými totalitními strukturami.

Porovnáme-li postavu Sophie ze Styronova románu *Sophiina volba* s postavou Aliide, docházíme k závěru, že Sofie je smýkaná zlem zvnějšku, zatímco Aliide na rozdíl od Sofie musí reagovat na tlak zla zvenčí, a stejně tak se musí popasovat se zlem, které číhá uvnitř její mysli – zlem, které se dá pojmenovat jako sobectví, pýcha, závist a zášť ženy beznadějně „umanuté“ na muže své sestry.

Aliidiny motivace k trestnému činu nejsou primárně kriminální. Vynikne to při porovnání s motivacemi jiné literární postavy, jako je například Raskolnikova z Dostojevského *Zločinu a trestu*.¹⁸ Na rozdíl od Raskolnikova, který je poháněn potřebou po penězích, je Aliide poháněna vášní. Zatímco Raskolnikov jako záminku k odůvodnění svého činu použije tvrzení, že světu bude bez staré lichvářky lépe, Aliide žádnou takovou záminku ani nehledá.

Aliidina posedlost se nedá omluvit ani oním těžko postihnutelným fenoménem „slepé vášně“, který hrdiny zaručeně přivede na scestí, (Fenomén tolikrát popisovaný v krásné literatuře – např. Nezvalova *Manon Lescaut*¹⁹, Dumasova *Dáma s Kameliemi*²⁰, Flaubertova *Paní Bovaryová*²¹ aj.). Nedá se omluvit touhou po dokonalosti a štěstí, protože Aliide si je vědoma skutečnosti, že se objekt její vášně zaslíbil jiné. Aliidina posedlost má ještě další temný akcent, a sice závist. Ve vzpomínkách Aliide přiznává, jak ji vždycky štvalo, když byla její o pět let starší sestra Ingel v domácích pracích a ve všem dalším dokonalá a rodiči kladně hodnocená, zatímco ona, ačkoliv se usilovně snažila, tolik úspěšná nebyla.

---

¹⁸ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*. 2014.

¹⁹ NEZVAL, V. *Manon Lescaut*. 2011.

²⁰ DUMAS, A. *Dáma s kameliemi*. 2014.

²¹ FLAUBERT, G. *Paní Bovaryová*. 2016.

3 Obsah děje románu Očista

Děj románu očista začíná v západním Estonsku v roce 1992, kdy stará žena, Aliide Truuová nalezne na svém dvorku zhroucenou a zraněnou mladou dívku. Zara tvrdí, že prchá před násilnickým manželem, ale její historka, nezvyklý přízvuk a oblečení spíše vedou Aliide k podezření, že děvče pracuje pro zloděje a zjišťuje, zda je v domě co ukrást. Aliide i přes své pochybnosti vezme zubožené děvče na milost. Nakrmí ji a dá jí oblečení, přičemž na chování děvčete zaznamenává podobné reakce, jaké vykazovala ona sama v dobách, kdy se stala obětí sexuální zvěle vyšetřovatelů NKVD. Aliide zapojí Zaru do domácího zavařování, přičemž má stále připravený revolver v šuplíku. Obě ženy spolu komunikují, a nějakým způsobem se „otukávají“. Aliide netuší, že se Zarou ji spojuje mnohem více, než náhoda, zatímco Zara netuší, že Aliide není žádná hodná pratetinka, na jejímž širokém klíně by mohla po útěku před mafiány bezpečně spočinout.²²

Průběžně totiž dává autorka čtenáři nahlédnout do minulosti jak Zary tak Aliide. Dozvídáme se, že Zara pochází z Vladivostoku, ale její babička a matka jsou Estonky a obě jsou poznamenané čímsi v minulosti, co Zara nechápe a jen tuší. Zara před rokem odcestovala do Německa s cílem vydělat „kufry peněz“, aby mohla zaplatit matce a babičce nový byt a aby mohla vystudovat „na doktorku“. Naivní děvče místo, aby v Berlíně získalo dobře placenou práci, upadne do osidel obchodníků s bílým masem. Stane se obětí sexuálního týrání a psychického ponižování do takové míry, že v době, kdy pobývá v domě u Aliide, pochybuje o své lidské hodnotě. Stále si vybavuje, jak jí pasák Paša opakuje, že „blbě kurvy si lepší zacházení nezaslouží“ a je skutečně nakloněna si myslet o sobě to nejhorší. Zara, jako kdyby se chtěla potrestat za svou naivitu, bere svůj osud prakticky a věcně, a rozhodně se neutápí v sebelítosti.

Paralelně s příběhem Zary se dozvídáme o minulosti Aliide Truuové. Autorka buď přímými skoky do minulosti, nebo prostřednictvím vzpomínek zestárlé Aliide líčí, jak se Aliide v třicátých letech zamilovala do Hanse Pekka, nápadníka své starší sestry - sedláka, vlastence, hezkého, urostlého, přímého muže. Se sugestivní současností autorka popisuje intenzitu Aliidina vzplanutí a stejně tak hloubku zoufalství, když Aliide pochopila, že Hans nechce ji, ale její sestru. Popisuje, jak Aliide chodila za bylinkářkou, jak se zoufale snažila Hanse zaujmout a odklonit jeho zájem o Ingel směrem k sobě.

---

²² FÁROVÁ, J. *Doslov ke knize Očista*. 2010.

Dokonce se uchýlila k praktikám černé magie – i když podle toho, s jakým despektem na to sama Aliide vzpomíná, není jisté, do jaké míry tomu věřila.

Nic nepomohlo, Hans si vybral Ingel. Záhy po svatbě Hanse a Ingel (po roce 1939), Estonsko opakovaně přišlo o samostatnost, a Hans se dostává do problémů. Estonský vlastenec a antikomunista se netají odporem k uchvatitelům, přidává se k partyzánům a stává se tak nepřítelem režimu. Dále autorka střídavými odskoky do minulosti čtenáře seznamuje s tím, jak sestry Truuovy Hanse ukryjí, aby jej uchránily popravě, ale jak se samy včetně sedmileté Lindy (dcery Ingel a Hanse) stanou předmětem výslechů a sexuálního násilí NKVD v obecním domě.

Obě sestry jsou otřesené, ale zatímco Ingel a Linda jsou zlomené a navždy poznamenané, Aliide se nevzdává. Jenom proto, aby mohla dál Hanse chránit, se Aliide provdá za nomenklaturního agitátora Martina Truua. Aliide Martina v žádném případě nemiluje, dokonce se jí fyzicky hnusí (velmi naturalisticky vzpomíná na jeho fyzické proporce dané nadváhou a na zápach jeho nemytého podpaždí), přesto si přiznává, že v tom zápachu, když v manželově objetí usínala, se cítila bezpečně.

Dalším prolínáním časových úrovní se čtenář dozvídá, jak se Aliide osobně přičinila, aby byla její sestra a neteř deportovány na Sibiř. Toto provinění Aliide celý život provází stejně jako její jiné zlé skutky. Autorka dává pravdu po částech a selektivně. Tudiž skutečnost, že by Ingel a Linda byly deportovány i bez Aliidina přičinění, se čtenář dozvídá až v závěru příběhu – z vyšetřovacích spisů NKVD, zatímco Aliide se to nedozví vlastně nikdy. Jen si to domýšlí ve chvíli, kdy v roce 1991 najde na půdě sestřinu brož ukrytou mezi zlatem v manželově pytlíku na tabák.

V letech 1947 až 1951 žije Aliide s Martinem v domě, který původně patřil její sestře a Hansovi, zatímco Hans Peck se dál skrývá v podkroví tohoto domu, zapisuje si poznámky do deníku, stýská si po „svých děvčatech“ a občas si postěžuje na Aliideinu kuchyni. Cítí z jednání švagrové faleš, ale nechápe nebo si nechce přiznat hloubku jejích motivací. Poznává, že dopisy ze Sibiře, které mu Aliide nosí, nejsou od Ingel, ale že je ve skutečnosti psala Aliide, protože má u sebe bibli a v ní zápisy, které do ní Ingel vlastnoručně učinila.

Tato kuriózní a nervy drásající a podivná situace v domě trvá několik let. Nakonec Aliide sežene Hansovi pas a posílá je do Tallinnu s úmyslem se později sama dát s Martinem

rozvést a přestěhovat za Hansem. Hans místo do města uteče do lesa k partyzánům. Nedokáže odejít do města, protože si nedokáže představit, co by tam dělal. Je postřelen a vrací se tajně zpět do Aliidina domu. A žena, která celý život obětovala lásce k němu, jej nakonec zavraždí, zatímco její manžel spí pod vlivem uspávacích tablet. Ze strachu o svůj vlastní život i ze zhrzenosti a ukřivděné pýchy, Aliide Hanse sváže, odtáhne do komory (té stejné komory, do které ukryje Zaru před mafiány) za spíží, ucpe větrací otvor a nechá ho umřít, což je druhý zásadní zločin, kterého se Aliide v životě dopouští.

Dozvídáme se, že život šel dál. Manželům Truuovým se narodila dcera Talvi. Martin ji vychovává jako vzornou pionýrku, zatímco Aliide vědomá si toho, že ani jedna z historek, kterými Martin dceru krmí, „není pravdivá“, zajišťuje rodině základní servis. Nechává dceru manželově agitaci napospas a s cynismem sobě vlastním stojí fronty na nedostatkové spotřební zboží. Je zde možné se domyslet, že Aliide k Talvi neměla ten „správný“ mateřský vztah i proto, že jejím otcem nebyl muž, kterého skutečně milovala, i když Aliide to ani v reálném čase ani ve vzpomínkách nijak neformuluje. Jen lituje, že se alespoň nepokusila být Talvi lepší matkou.

Dalším stříhem do současnosti se ocitáme v západním Estonsku roku 1992, kdy pasáci opakovaně hledají Zaru u Aliide. Stará žena je chladnokrevně vyláká na dvůr a starou Martinovou pistolí každému vpálí kulku do hlavy. Pošle praneteř s Hansovým deníkem a broží, která Ingel patří, taxíkem do přístavu. Předpokládá, že Zara matce a babičce poví, že dům je přichystaný na jejich návrat. Aliide je odhodlaná napsat sestře dopis, o tom, že se může vrátit do Estonska a získat zpět občanství a penzi, a že je v jednání restituční řízení, kterým dostane zpět pole. Aliide má poté, co dopis odešle, v plánu zapálit dům a lehnout si „vedle Hanse“. Autorka už ponechává čtenářově fantazii si domyslet, kde Aliide Hanse nakonec zakopala.

Těsně před koncem knihy dává autorka románu čtenáři nahlédnout „pod pokličku“ totalitní moci a předkládá zápisy vyšetřování NKVD z let 1939 až 1951. Teprve tam se laskavý čtenář dozví, že Martin Truu byl ve skutečnosti na Aliide nasazený za účelem dopadení vlastizrádce a diverzanta Hanse Pekka. Vyjde najevo, že se Aliide mýlila, když si myslela, že s událostmi v obecním domě (tehdy byla znásilněna i sedmiletá Linda), neměl nic společného. Čtenář je obeznámen s faktem, že Martin Truu – pod krycím jménem agent „X“ řídí agentku s krycím jménem „Moucha“, občanským jménem Aliide Truuová. Čtenáři je tato informace předložena takovým způsobem, že se lze domyslet, že

Aliide o tom, že hraje oficiální roli v spletité síti vyšetřování utkané kolem Hanse, vůbec neví.

Závěr knihy patří poslednímu záznamu z deníku Hanse Pekka, který zapsal krátce odchodem do lesa, několik dní před smrtí. V té době Hans o blízkosti svého konce ještě nic netuší, ale čtenář v té době už ví všechno. Tento prvek zanechává čtenáře opuštěného, zadýchaného a ponechaného dalším vtíravým a zneklidňujícím otázkám.

3.1 Významné výrazové prvky v románu

Fenomén násilí

Mistrně popsané nervy drásající násilné scény nejsou vloženy samoúčelně. Ať už Oksanen popisuje sexuální týrání, kterému byla vystavena Zara, mučení a znásilňování, kterým prošly Aliide a Linda (o týrání Ingel se toho moc nedozvíme, možná proto, že v Aliide sestru ve vzpomínkách záměrně vytěšňuje), působí u čtenářů zneklidňující pocity jako zděšení, stud a hnus a nutí čtenáře zpozornět a zůstat ve střehu, vcítit se do situace postav, vyděsit se a zaujmout názor vůči násilí, které je zvrácené a zločinné, byť je falešně odůvodňováno nějakým ideologickým a dějinným posláním. Násilí vždycky zůstane násilím, nelze ho omluvit a už vůbec nelze omluvit svévolnou brutalitu.

Motiv mouchy a Mouchy

Nesmírně zneklidňující je rovněž motiv mouchy. Zkušený čtenář zaznamená už v první kapitole, že autorka dává popisu mouchy, která poletuje po pokoji a pase po mase v Aliidině kuchyni, až příliš prostoru. (*Aliide se hnusilo, jak moucha poulí oči. Mimořádně velká, bzikavá a žádostivá naklást vajíčka. Čekala, až bude moci přelétnout z pokoje do kuchyně...*²³) Dozví se jak Aliide o mouchách přemýšlí – jako o škůdcích, co se líhnou v hnoji. Tento motiv jen v různých variacích se několikrát objevuje v ději (např. při násilné scéně v obecním domě). Na konci knihy se čtenáři dostane pochopení, proč si autorka s motivem mouchy tak pečlivě pohrála, když se dozví, že Aliide je nazývána orgány NKVD agentem „Mouchou“ – podle toho, že slídí a rejdí v místech, kde se vyšetřované osoby (Ingel a Linda) cítí bezpečně.

---

²³ OKSANEN, S. *Očista*. 2010, str. 10-12.

Prvek nevysloveného

Tím je myšlena skutečnost, že Oksanen některé bolestné okamžiky popisuje jen schematicky a formou náznaků, čímž nutí čtenáře, aby si podrobnosti domyslel sám, čímž dává jasně najevo, že realita je mnohem horší, než jak to vypadá. Jedná se hlavně o tyto scény:

Epizoda, ve které NKVD mučí Aliide v obecním domě (pytel na hlavě nasáklý močí, „odneste ji, smrdí“, absence punčoch). Epizoda, kdy NKVD masakruje Lindu (přineste ji sem, a stáhněte tu žárovku). V těchto výjevech je čtenář konfrontován s bezmocností obětí na straně jedné a s naprostou absencí soucitu u vyšetřovatelů na straně druhé. Dále je to popis návratu Aliide a Ingel z obecního domu po třetím kole výslechu. Aliide vzpomíná, jak cestou pila špinavou vodu z kaluže, a jak jí pak sestra řekla, aby si utřela z tváře sliz, ale není tam ani zmínka o tom, co se v té chvíli děje s Lindou. Čtenáři se nabízí vhled do pocitů znásilněné a mučené Aliide. Tím, jak si Aliide ve vzpomínkách vybavuje sliz z kaluže je dáván najevo pocit ošklivosti a špinavosti a odporu. Tím, že je Aliide na špínu na tváři upozorněna někým jiným (sestrou), je dáváno najevo, že se Aliide podvědomě obává, co jejímu zneuctění řeknou lidé. Skutečnost, že není zmíněno, co se stalo s Lindou, naznačuje, jak byly obě sestry tím, „co se stalo s Lindou“ otřesené.

Dalších náznaků na „nevyslovené“ zamlžující skutečnou podobu reálného děje se můžeme dočkat ve scéně, kdy Aliide plánuje, co udělá s postřeleným Hansem (svázala ruce, vzala šátek, ucpala větrací otvor, přisunula skříň) nebo ve scéně, kdy je čtenáři popsáno, jak Aliide vnímá Martinovu smrt. Když si bere do ruky revolver, dívá se na něj jako na zbraň, kterou z ní Martin udělal vdovu. Ale když popisuje okamžik Martinovy smrti, ke které došlo krátce po výbuchu Černobylské jaderné elektrárny, popisuje to tak, jako kdyby Martina sklátila mozková mrtvice.

3.2 Časové osy románu

Děj se odehrává ve dvou časových rovinách, v letech čtyřicátých a letech devadesátých. Tyto dvě stěžejní časové roviny jsou ještě dál rozvětveny na jemnější prameny, které se během vyprávění prolínají a střídají, až zaplétají, a udržují tak čtenáře v neustálé pohotovosti a zvyšují efekt napětí.²⁴

První část knihy se ve vyprávění střídají události současné, místě lokalizovaného do západního Estonska roku 1992, s událostmi probíhajícími o rok dříve. Tyto epizody popisují minulost Zary ve Vladivostoku v roce 1991 a později v Berlíně v roce 1991. Současně se tyto epizody ze Zařina života z roku 1991 prolínají s událostmi patřícími do minulosti Aliide v západním Estonsku roku 1991, například, když Aliide vzpomíná, jak našla Ingelinu brož v Martinově váčku na tabák.

Druhá část knihy začíná červnem 1949 zápisem v Hansově deníku (přičemž čtenář zatím netuší, jak se ten deník do linie vyprávění dostal) a následně se tato časová rovina proplétá s časovou rovinou 1936 – 1939, kdy se Aliide zamiluje do Hanse. Pak plynule navazuje linie z let 1939-1944, kdy vtrhla do Estonska nejdříve Rudá armáda, a následně byla vytlačena armádou Německou, aby se země na dlouhou dobu definitivně zmocnili Sověti. Od roku 1944 jsou zde popisovány osudy sester Aliide, Ingel, Hanse a jejich dcery Lindy pod tíhou okolností sovětské nadvlády (Hans je ukrytý v kumbále za kuchyní, zatímco Aliide se provdá na stranického funkcionáře Martina). Tato dějová linie je několikrát narušena. Jednou zápisem z Hansova deníku z roku 1949, podruhé popisem z osmdesátých let, jako kdyby chtěla autorka zábleskem budoucnosti vyjasnit chmurnou atmosféru této pasáže příběhu. (Talvi, dcera Aliide a Martina telefonuje matce z Finska a tom, že na Ukrajině explodoval Černobyl).

Třetí díl začíná dalším zápisem z Hansova deníku z roku 1950, aby ho vystřídal popis žhavé současnosti ze západního Estonska roku 1992, kdy Zara ukáže Aliide fotku, kterou jí dala babička, ale lže a tvrdí, že fotku našla za odchlípnutou tapetou. V této části se časové úrovně dále větví, když Aliide vzpomíná na svůj vztah s dcerou. Tento úsek střídá časová linie z padesátých let – prostřednictvím zápisu z Hansova deníku, aby byla následně vystřídána (krkolonným a znepokojujícím způsobem) časovou linií zachycující

---

²⁴ KOUBOVÁ, K. *Recenze* [online]. Praha: Odeon, 2010 [cit. 18.2.2017]. Dostupné z: <http://www.odeon-knihy.cz/finka-jez-estoncum-pere-dejiny-rozhovor-se-sofi-oksanen-mf-dnes-28-12-2010/>.

osudy Zary v Berlíně roku 1991. Na „mžik“ se autorka vyprávěním vrátí do současnosti západního Estonska roku 1992, aby skočila časem do šedesátých let, kdy Aliide žije s Martinem a Talvi zdánlivě idylickým životem. Dalším prolínáním časových linií třetí díl pokračuje.

Čtvrtý díl začíná zápisem v Hansově deníku z října 1949, následuje žhavá současnost, kdy Aliide a Zara dělají zimní zeleninový salát a v té chvíli přijedou mafiáni, kteří Zaru hledají. Dále děj přeskočí do roku 1949, kdy Aliide posílá Hansovi falešné dopisy od Ingel. Pak následuje časová linie z roku 1951 kdy Aliide sežene Hansovi pas, a pak vyprávění skočí do roku 1950, kdy se Hans deníku svěřuje, že ty dopisy nepíše Ingel, ale Aliide. Znovu se objeví skok do roku 1951, kdy Aliide u zraněného Hanse deník najde a posléze jej zavraždí. Další návrat do současnosti, kdy Aliide po jistém váhání Zaře pomůže proti mafiánům a posílá ji do přístavu. Pak úplně nová linie zaměřená na sdělení NKVD z let 1946 - 51, ze kterých se čtenář konečně dozví další souvislosti a pozadí. Poslední kapitola knihy patří událostem z roku 1951 zapsané do deníku Hansem Pekkem dva dny před smrtí. V té době už čtenář o Hansově odchodu ze života ví – ze vzpomínek Aliide a proto je poslední záznam z deníku, odpovídající již jednou popsanému ději, provokativní a působí nesmírně autenticky.

4 Osobní a vztahové roviny

Abychom mohli dosáhnout souhrnného cíle celé bakalářské práce, tak musíme představit hlavní postavy, které jsou aktéry celého děje, ve všech rovinách.

Aliide Truuová

Kdyby byla Aliide živoucí skutečnou osobou a dostal ji do rukou odborník na psychické stavy, nejspíše by ji označil za osobu s poruchou osobnosti. Aliide je osoba nesmírně inteligentní a pohotová a flexibilní. Stejně tak je úporná, nelítostná, sobecká a jistým způsobem pyšná. Nebojí se Boha, nebojí se žádné morální autority a v prostředí postupně zbaveném veškeré duchovní a transcendentální složky (komunisté zrušili Vánoce, z kostela udělali sýpku), ani není příliš divu. Osobně si ale myslím, že v rámci novodobých definic psychiatrických a psychologických diagnóz nemůžeme Aliide označit (pochopitelně laicky) jako psychopatku nebo sociopatku, protože ona si stále velice dobře je vědoma nesprávnosti svého činění. Aliide i přes zločiny, kterých se dopustila, je popsána natolik věrohodně, že u čtenáře budí lítost a dokonce jistou dávku obdivu kvůli její důslednosti a úpornosti s jakou jde za tím, co chce, ačkoliv jde přes mrtvoly. Je ironií, že kdyby si postava typu Aliide vybrala cíl, který by byl hodnotný a smysluplný a šla za ním stejně tvrdošijně, jistojistě by bylo její počínání hodno respektu a nejspíš by se zapsala i do dějin.

Hans Pekk

Hans je příkladem ryzí osobnosti v tom smyslu, že neuhne a vždy jasně formuluje, co si myslí. Je, jako každý správný sedlák má mentalitu sedláka. Je zemitý a důkladný, přímočarý a nekompromisní v názorech, ale rovněž tak je jistým způsobem pasivní ve chvílích, kdy jde do tuhého. Je s podivem, že navzdory tomu, že musí tušit, co aparátčící udělali jeho ženě a dceři, vydrží zůstat ukrytý v domě tak dlouho. Jistě, je pod tlakem Aliide. Aliide bez ohledu na to, jaké má či nemá morální zábrany, je mnohem silnější osobností, než Hans. A jestliže Hans vydrží „v teploučku“ tak dlouho, svědčí to jednak o silném pudu sebezáchovy, ale i o jisté míře zbabělosti – ne zbabělosti ve smyslu potřeby projevit osobní statečnost i za cenu smrti, ale zbabělosti učinit zásadní rozhodnutí. Nepohlížím na Hanse jako na zbabělce, to v žádném případě, ale čtenář si nemůže odpustit otázku, jak to mohl Hans vydržet snášet Aliidinu „péči“, i když věděl (a měl i jisté indicie), že se k němu švagrová chová falešně. Alespoň si ulevuje, když do deníku

napiše, že „Ingel by do omáčky dala více soli“, ale jinak zůstává ukrytý. Jakkoliv je vztah Aliide k Hansovi chorobný, je stejně tak chorobný vztah Hanse k Aliide.

Je jasné, že odhodlat se „vyjít ze skrýše“ a riskovat prozrazení a krutou smrt v atmosféře všeobecného špiclování a donášení bylo těžké a Hans to nakonec udělal a zaplatil za to, i když jiným způsobem, než čekal. Zaplatil za podobnou neochotu přiznat si tíživou realitu (především, že Aliidiny motivace ho ochránit jsou a vždycky byly jistým způsobem zvrácené) stejně, jako musela zaplatit Sophie v románu *Sophiina volba*.

Zara Pekková

Zařina postava je pro čtenáře nejsnadněji pochopitelná. Zařina motivace najít dům, odkud pochází matka s babičkou je s nejvyšší pravděpodobností katalyzována zvědavostí vyburcovanou matčinou a babiččinou paranoiou. Zara nechápe, proč je její matka stále tak pesimistická a snaží se tomu přijít na kloub. Mladá dívka toužící po lepších možnostech uplatnění se vydá bez příprav a záruk do světa, kde naletí zločincům a upadne do sexuálního otroctví. Zařina snaha si udržet pohromadě zdravý rozum a vybojovat si svobodu je sympatická a její odvaha budí respekt.

Ingel Pekková

O Ingel se čtenář dozvídá jen z toho, jak ji ve vzpomínkách vnímá její mladší sestra Aliide, ze vzpomínek Hanse Pekka zachycených v deníku a ze vzpomínek Zary. Jako mladá dívka a čerstvě provdaná žena je Ingel zvýrazněna jako ukázková, přímo „šuplíková“, manželka sedláka. Je pracovitá, sladká a oddaná a milující. Poté, co upadnou ona a její dcera Linda, a její sestra, do spárů NKVD, jsou vystaveny krutosti a mučení, se osobnost Ingel láme. Jako kdyby pod tíhou rozhořčení volala k nebesům a ptala se, jak něco takového může Bůh dopustit. Ingel je ve svých činech hodně závislá na uznání a podpoře svých blízkých – nejdříve rodičů, pak společnosti (nosí odznak Vlastenecké mládeže), pak svého muže. Její oddanost a láska k Hansovi ji dělá silnou na jedné straně a slabou na straně druhé. Ingel jedná a přemýšlí v předem stanovených mantinelech, jako manžela sedláka konající v souladu s během ročních období, opírající se o jistou cykličnost života. Ingel je silná a oslňující v podmínkách, ve kterých se cítí bezpečně. Vše se láme po chvíli, co je toto spolehlivé schéma definitivně narušeno. Nejdříve ztrácí půdu pod nohama vlivem Hansova pronásledování ze strany nové sovětské moci, později vyšetřováním NKVD a následně deportací. Poté, co Ingel už natrvalo ztrácí i oporu ve svém muži (byť v poslední fázi byla pouze fiktivní) její vnitřní integrita se rozpadá a ona

se mění do osoby, na kterou si pamatuje Zara (babička nikdy moc nemluví, potřebuje jen vidět na nebe, které je stejné při pohledu z Vladivostoku, jako při pohledu z domova).

Martin Truu

Osoba Martina, tak jak jej ve vzpomínkách vidí Aliide, budí u čtenáře zpočátku jistou dávku lítosti, později už jen odpor a opovržení. I samotné vyprávění Aliide o tom, jak si na Martina políčila a jak jej nakonec ulovila, vybízí dokonce k posměchu. Aliide vzpomíná, jak si vybrala Martina v době, kdy Martin ani nevěřil, že nějaká Aliide existuje. Sedávala v rudém koutku mezi Leninovou bustou a informační nástěnkou, ve stínu rudého praporu. Ale po té, jak vzpomínky Aliide pokračují, propadá čtenář jistému podezření, které se v závěru knihy více, než výrazně potvrdí, když je seznámen se zápisy NKVD mapující činnost Martina coby agenta X už od doby, kdy Martin s bratrem Konstantinem studoval Kominternu v Americe, nebo jak se v ilegality dopustil porušení pravidel, když u sebe skrýval jistou Milvu, nebo že popíral, že by Konstantin zůstal naživu. Přesto, že je zde dostatek indicií, potvrzujících, že ani Martin Truu nebyl vždycky takový „padouch“, jak se na první pohled zdá (i on měl svoje sny, i on existoval v nějakých morálních mantinelech). Pozorný čtenář se však s ohledem na okolnosti nevyhne pocitu, že tu roli figurky postrkované po šachovnici Martinovi vzhledem k jeho zaslepenosti i přeje - zejména když zná (z Aliidiných) vzpomínek, s jakým zápalem Martin mezi lidmi ve vesnici jako rodilý Estonec agitoval ve jménu zájmů cizí sovětské moci. Ačkoliv se Martin snažil vychovat z vlastní nevinné dcerky Talvi kovanou marxistku, jeho úsilí přijde vniveč. Talvi se zachová podobně pragmaticky jako její matka. Raději se účelově provdává do „kapitalistické ciziny“, aby získala, co chce, než aby žila v chudé vlasti otcův „marxisticko-leninský sen“, o jehož podstatě zřejmě cítí, že je falešná.²⁵

---

²⁵ SLEZÁKOVÁ, A. *Očista, recenze* [online]. Praha: Idnes, 2010 [cit. 10.2.2017]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/ocista-drsne-vypravi-o-tom-jak-svet-zachazi-se-zenami-p0e-/literatura.aspx?c=A100828_113832_literatura_ob.

5 Otázka viny a její důsledky v perspektivě Karla Jasperse

Německý filozof a psychiatr Karl Jaspers vydal v roce 1946 pojednání nazvané Otázka viny (Příspěvek k německé otázce), kterou reagoval na tíživé nálady v německé společnosti panující po ukončení druhé světové války. Jaspers se snaží na otázku viny pohlížet oproštěný od emocí, racionálně. Definuje a rozděluje tento fenomén - „vynu“ do čtyř kategorií. Hlavní myšlenkou této práce je nejen úsilí postihnout vinu ve všech jejích aspektech, ale především napomoci vykreslení vztahů mezi vinou, pokáním a očistou, které mohou přinést úlevu, pochopení, nebo alespoň přijetí.²⁶

5.1 Definice viny

Vina je odpovědnost za porušení morálních či etickým norem chování ve společnosti, jejímž důsledkem může být ublížení jiné osobě, nebo trestný čin. Vinu lze provinilému přisoudit buď zvenčí (kdy je obviněn institucionálně - obviní jej policie a soudí soud), nebo lze vinu přisoudit vnitřně v případech, že si vinu člověk za nějaké nesprávné nebo zločinné chování přisuzuje sám.

Karl Jaspers rozděluje vinu na čtyři kategorie, (přičemž dodává, že jednotlivé kategorie mohou spolu souviset).

- *kriminální vina* – zločiny proti aktuálně nastoleným zákonům, individuální i kolektivní; instancí je soud
- *politická vina* – spojená s ideologií; „odpovědnost všech občanů státu za důsledky jednání státu“ (politická reprezentace, kterou lidé zvolili)
- *morální vina* – prohřešky každého z nás, instancí je naše vlastní svědomí
- *metafyzická vina* – ryze niterná záležitost, lze ji těžko postihnout, protože hranice mezi ní a vinou morální se rozplývají. Podle fenoménu metafyzické viny je každý zodpovědný za příkoří, které bylo učiněno jiným v případě, že o něm věděl a nezabránil mu. Instancí je v takovém případě podle Jasperse Bůh.²⁷

Je k diskuzi, do jaké míry může člověk zasahovat do dějů kolem sebe, do hanebného konání jiných, za které cítí stud, aniž by neriskoval svou existenci. V případě, že na něm

---

²⁶ JASPERS, K. *Otázka viny*. 1991, str. 7-8.

²⁷ Tamtéž, str. 8-9.

závisí např. existenční zajištění rodiny, je odůvodnitelné, když nechá zlo bujet a zůstane stranou? Je odůvodnitelné, když nechá jiné činit zlo, se kterým morálně a na metafyzické úrovni hluboce nesouhlasí?

Jaspers přiznává, že: „*Je osudem každého člověka, aby byl zapředen do mocenských poměrů, jejichž prostřednictvím žije.*“²⁸ Nazývá tuto vinu vinou „člověčenství“ a tvrdí, že jí čelíme tím, že prosazujeme moc, která realizuje právo. Zamýšlí se nad otázkou, kde se nachází ona hranice, kam až lze jít, když se jedinec snaží zabránit zločinu nebo bezpráví. Odpověď hledá v historii a přiznává, že ve valné většině případů jedinec, který se otevřeně postavil proti mocenské zvůli, zaplatil cenou nejvyšší, a v omezeném počtu případů se takovému jedinci podařilo katalyzovat změnu, případně nápravu.

Zabývá se rovněž důsledky viny na život člověka, ať už si provinilý viny je vědom nebo nikoliv. Za vinu kriminální, následuje trest (formou justice a policie). Za vinu politickou následuje ztráta nebo omezení politické moci a podílu na moci, v případě, že špatnými politickými rozhodnutími došlo k válce, důsledky se mohou projevit formou genocidy, deportací, v každém případě pak se důsledky manifestují formou podrobení se vítězi. Z morální viny se může vyvinout pokání, obroda. Z viny metafyzické lze dojít k posunu a transformaci osobnosti.

5.2 Porovnání pojetí viny podle Jasperse a podle

Oksanen

Aliide Truuová se dopustila vraždy milovaného muže. Její provinění zná jen ona sama. Jejím motivem byl především strach. Zabíla Hanse proto, aby se nemusela vyrovnávat s důsledky předcházejících chyb – kdyby došlo k vyšetřování, musela by vysvětlit, jak se k ní Hans dostal a jak je možné, že předpokládal, že ho neudá. Aby se vyhnula dalšímu vyšetřování, mučení, možná i popravě, raději se Hanse zbavila sama. Dalším důvodem byla zhrzená ješitnost. Aliide totiž konečně pochopila, že ji Hans nikdy milovat nebude, protože si přečetla jeho deník, ze kterého se dozvěděla, jak o ní Hans smýšlí, že jí nevěří a že stále miluje svou ženu. A dalším důvodem byla potřeba neklesnout u Hanse ještě níže. Aliide jednala i ve strachu, že kdyby se Hans dostal NKVD do rukou živý, mohl by se dozvědět i to, že jakým dílem se Aliide přičinila o deportaci jeho ženy a dcery na Sibiř.

---

²⁸ JASPERS, K. *Otázka viny*. 1991, str. 12-13.

Aliide si uvědomuje svou vinu – za kriminální čin, který spáchala. Ale už méně si uvědomuje vinu politickou, tak, jak o ní mluví Jaspers (že občané jsou zodpovědni za chyby politiků, které si zvolili).

Krátce po vyhlášení samostatnosti Estonska v roce 1991 navštíví Aliide Martinův kumpán ze starých agitátorských dob (*Zuby mu svítily ukradeným zlatem*).²⁹ Voldemar si Aliide stěžuje, že mu nový establishment dělá potíže a zve jej k výslechům: „*Všichni jsme akorát poslouchali příkazy, byli jsme normální slušní lidi. A teď jsme za ty špatný, tomu teda nerozumím.*“³⁰ Voldemar Aliide přijde požádat o slib, že bude při vyšetřování mluvit v jeho prospěch. Aliide porovnává Voldemara - tu současnou roztrpanou hromádku, která za ní přišla s prosíkem, s arogantním a halasným „nařvancem“ z minulosti, kdy se před ním všichni třásli. Navenek mu podporu slíbí, ale v duchu si slíbí, že od ní se Voldemar podpory nedočká. Aliide cítí při pohledu na Voldemara zlost. A v duchu si vykresluje, jak moc touží toho zestárlého muže zmlátit pytlek naplněným mokřým pískem.

Aliide cítí vinu, ale nijak zvlášť nad sebou nehořekuje, ani se nesnaží ospravedlnit. Jako kdyby věděla, že ona nárok na pokání ani očistu nemá. Vede vnitřní dialog, když váhá, zda má Zaru zabít, nebo dát v plen pasákům, nebo zda jí má pomoci. Přestože anebo právě proto je schopná vzít spravedlnost do svých rukou, když je toho opravdu zapotřebí, a střelí do hlavy nejdříve Pašu a pak Lavrentije, čímž osvobozuje svou praneteř.

Ve smyslu Jaspersova rozdělení viny Aliide cítí vinu kriminální (za vraždu Hanse a podíl na deportaci sestry a neteře). Za tato provinění odpuštění nečeká (proto si v závěru naplňuje sebevraždu).

Aliide nejspíše necítí vinu politickou, protože je vychována na venkově jako selské děvče a tyto obzory jsou pro ni cizí. Ale zcela jistě cítí vinu metafyzickou, a díky ní je schopna na konci knihy zasáhnout v prospěch své neteře. Postaví se čelem své minulosti, když nejen osvobodí Zaru, ale ještě napíše sestře dopis kvůli restitucím a občanství a pošle jí i Hansův deník. Nemůžeme říct, do jaké míry se Aliide podařilo své činy vykoupit (ani to není cílem), ale můžeme konstatovat, že se o to alespoň pokusila.

---

²⁹ OKSANEN, S. *Očista*. 2010, str. 72-73.

³⁰ OKSANEN, S. *Očista*. 2010, str. 73.

Rovněž musíme Aliide Truuové přiznat jistý prvek poctivosti. Ona ví, že není dobrý člověk ve smyslu etiky a morálky diktované Desaterem a dobře to o sobě ví. Přesto je schopna v pravé chvíli udělat správnou věc, jako by cítila, že má jedinečnou možnost svá provinění určitým způsobem vykoupit. V tom rozhodujícím momentu, kdy Aliide Zaru zachraňuje před pasáky, jedná podle po staletí vštěpovaných křesťanských zásad a rovněž podle mnohem starších klanových zásad, když chrání člena rodiny, a v neposlední řadě jedná podle zásad diktovaných prostou evolucí, které jedince ponoukají chránit mláďata svého vlastního druhu před ohrožením.

6 Transkulturní přesah

Střídání cizí nadvlády a totalitních ideologií v Pobaltí probíhalo daleko drastičtěji než v Československu ať už díky tomu, že Sověti cítili na Pobaltské státy jakýsi „historický nárok“ nebo proto, že měli potřebu se jim mstít za vstřícnost k německé armádě. Přesto lze v poměrech v Estonsku tak, jak je Oksanen popisuje, vysledovat spoustu rysů společných ve všech zemích východní Evropy připadlých do sovětské sféry vlivu. Proto je román *Očista* přijímán s takovým pochopením a zadostiučiněním v zemích východní Evropy a zájmem a zvědavostí v Evropě západní (už i díky prvku jisté exotiky a autentičnosti, která z něj číší).

Co se týká specifických jevů a fenoménů typických pro život v zemích patřících do sféry sovětského vlivu popsaných v románu *Očista*, vybrala jsem několik takových, které jsou společné všem.

„Náhrada za boha“

Když byla Zara dítětem, běžně se odkazovala na Lenina stejným způsobem, jako se lidé o dvě generace starší, odkazovali na Boha. Po incidentu, kdy Zaru srazí z cesty černé vládní auto a Linda se obává, že je to totéž auto, co loví mladá děvčata pro nomenklaturní kádry, Linda Zaru vyplísí, a nabádá ji k vyšší opatrnosti. Zara ale matku naivně uklidňuje: „*Mami, mami, Lenin nás ochrání, nemusíme se bát.*“³¹ S ohledem na to, jaká ideologie formovala Zařino dospívání, se ani nelze divit, že děvče snadno uvěřilo iluzi, že si na západě záhy vydělá hromadu peněz a že tak snadno naletělo obchodníkům s bílým masem.

Aliide vzpomíná, jakým způsobem Martin Talvi vysvětloval, proč byly Vánoce zrušené a jak se rozzlobil, když se ho Talvi zeptala, co je to válka za nezávislost. Jak pak měla Talvi zakázáno se kamarádit s děvčetem, které jí o válce o nezávislost vyprávělo.

V duchovně vyprázdněném světě se ale marxisticky vychovávaná Talvi tím spíše upíná k materiálním požitkům – a jen co dospěje, provdá se za Fina a odejde na „západ“, což jí Martin nemůže odpustit, zatímco Aliide se na to dívá pragmaticky a stejně skepticky jako na celý svůj život.

---

³¹ OKSANEN, S. *Očista*. 2010, str. 44.

V porovnání se Zarou a jejím zájmem o dům a zahradu se Aliide zamýšlí, zda-li by Talvi odešla v případě, že by byla lepší matkou.

Arogance podmanitelů

Skutečnost, že se do výkonných složek podmanitele (aparátčků sovětské moci) zpravidla rekrutovaly ty nejodpudivější lidské typy – bez jakýchkoliv zábran a pochybností. Milicionáři či členové NKVD jsou zde vykresleni poměrně schematicky, jen jako muži v černých kožených pláštích a vysokých vrzajících holínkách – a čím více odosobněle působí, tím jsou děsivější.

Autorka ale vůbec nepíše o „zlých“ sovětech a „hodných“ Estoncích. Ty nejzápornější postavy románu (Martin, Voldemar) patří mezi Estonce a jejich vina tkví v ochotě sloužit uchvatitelům dokonce s vědomím, že tito uchvatitelé jsou na mnohem nižší kulturní úrovni než oni samotní.

Je zajímavé sledovat, s jakou počáteční ironií domácí obyvatelstvo vnímá reprezentanty invazivních sovětských sil hned po té, co do Estonska vtrhli vybaveni propagandistickými hesly, že chtějí „vymýtit negramotnost“ v kulturně mnohem vyspělejší zemi. Aliide vzpomíná, že sověšští vojáci si vařené brambory loupali nehty, protože neuměli zacházet ani s nožem. Zpočátku se domácí uchvatitelům posmívají, ale smích je brzy přejde, když začnou mizet lidé a posléze i celé rodiny.

Všeobecně sdílená lež

Podmaněné obyvatelstvo se v rámci pudu sebezáchovy podřizuje paušální lži a ve jménu této lži se snaží přežít. Aliide se provdá za Martina jen kvůli zajištění bezpečí – v dojmu, že když sváže svůj život s nomenklaturním kádrem, bude Hans v bezpečí. Martin se Aliide fyzicky hnusí (tlustý pupek velikosti jeskyně, smrděl cibulí, póry v kůži plné mastnoty), ačkoliv uznává, že je excelentní řečník. Lidé alespoň navenek žijí jako loutky a dělají, co od nich systém očekává. Když Aliide pracuje v účtárně, zařizuje Martin pro kolchozníky promítání filmů jako: „Šťastné dny se Stalinem“ nebo „Světla kolchozu“.³² Lidé na promítání chodí a nikdo se neodvážá zpochybnit jejich hodnotu.

Na příkladu jednání rodiny, do jejíž domu se novomanželé Truuovi nastěhovali, je ale patrné, že uvnitř domovů se už tak nepředstíralo. Je to patrné na Aliidiných vzpomínkách,

---

³² OKSANEN, S. *Očista*. 2010, str. 125.

na to jak jí děti domácích jako paničce agitátora dávaly do cukřenky sůl a do plechovky s moukou červy, jak často nacházela pneumatiky na kole propíchané.

Všudy přítomný je prvek všeobecné apatie a jakési smutné solidarity běžných lidí, který číší ze vzpomínek Aliide na poměry z přelomu čtyřicátých a padesátých let. Je to patrné na vzpomínce, kdy Aliide stojí ve frontě na potraviny a je svědkem toho, jak je Voldemar – politický prominent sovětské moci - bezostyšně předbíhá. Aliide ustupuje tak, aby si jí Voldemar ve frontě nevšiml a aby ji, nedej Bože, nepozdravil, protože to by ji pak ostatní čekatelé z fronty vyštvali. Aliide i tehdy bere tuto situaci pragmaticky – dokonce naznačuje, že by takové jednání pochopila.

Všeobecně sdílená lež je pohodlná i pro Aliide. Dokonce ji použije i ona sama, když Zaře zdůvodňuje, zač byla její sestra deportována na Sibiř:

„Kradla obilí na poli...“

Zavřeli ji, že kradla obilí na vlastním poli?, diví se Zara.

Kradla na kolchozním...“³³

Zaslepenost

Je dobře nejlépe patrná u Martina Truua. Ze zápisů NKVD je patrné, že Martin je zcestovalý, vysokoškolsky vzdělaný člověk. Má zkušenosti z Ameriky, kde se svým bratrem vydával v New Yorku komunistické noviny Nový svět. Po jistém nátlaku NKVD se Martin nechá zverbovat, a ochotně slouží sovětské moci jako agent X. On sám navrhuje, jak postupovat ve vyšetřování v rodině Hanse Pekka. Bez skrupulí se pak s Aliide ožení, a efektivně spojí „příjemné“ s užitečným, když ji jako agentku „Mouchu“ využívá při špionáži sestry a neteře. Martinova ideová zaslepenost nám připadá až děsivá, když uvážíme, že byl ochotný se s vyšetřovanou osobou i oženit. Je ovšem otázkou, zda šlo skutečně o zaslepenost, nebo zda šlo spíše o zbabělost. (uvážíme-li, že Martinův bratr Konstantin své ideové přesvědčení změnil, jak Hans píše v deníku).

Další prvek zaslepenosti můžeme pozorovat u Aliide, ovšem to není zaslepenost ideová, ale zaslepenost emocionální – v beznadějně a zničující Aliidině lásce k Hansovi.

---

³³ OKSANEN, S. *Očista*. 2010, str. 83.

Příkrov strachu

Příkrov strachu je všudypřítomný. Aliide vzpomíná, jak v dobách, kdy Hans před Sověty utekl do lesa, spávaly se sestrou a neteří v jedné posteli se sekerou pod peřinou. Zara vzpomíná, jak matka s babičkou ve Vladivostoku trvaly na tom, aby ve skříni byly stále připravené sbalené kufry s šatstvem, do kterého byly zašité peníze a s léky, které se pravidelně vyměňovaly. Zara jednání matky a babičky nerozumí. Nechápe, že Ingel a Linda mají za sebou kruté mučení a deportaci z rodné země, (a můžeme se jen domýšlet, jaké hrůzy prožily v táborech na Sibiři). Zara vůbec netuší, co všechno musely matka a babička přetrpět, než se jim podařilo získat jakž takž důstojný život ve Vladivostoku. Přesto Zara cítí, že matka a babička mají ke svému zdánlivě pošetilému chování nějaký vážný důvod.

Je přízračné, jak Aliide popisuje společný život s Martinem na statku, poté, co Ingel a Lindu deportovali a po té, co se nastěhuje s Martinem do rodného domu. Jak úporně trvala na své bludné představě, že poté, co je překážející konkurentka „z domu“, dostane konečně ona příležitost získat Hanse pro sebe. Její naděje jsou o to tragičtější, že si je hýčká ležící v posteli vedle Martina s vědomím, že Hans se zatím trápí žalem po manželce a dceři v podkroví.

Prvek vzdoru a naděje

V zápisu špiona, který potkal Hanse Pekka v lese je možno si přečíst, že „*Hans Pekk otevřeně prohlásil, že zabije každého komunistu, na kterého narazí.*“³⁴ To jen dokazuje, že Hans zůstává ve svých názorech a postojích konzistentní a ryzí i přes těžkosti a vyhlídku, že za své postoje zaplatí.³⁵ Aliide vzpomíná, že když začaly deportace na Sibiř, lidé začali prosit o pomoc Ježíše, Německo i staré bohy. V jednom ze zápisů Hansova deníku on sebe sám vykresluje, jak leží ve skrýši, v jedné ruce nůž a ve druhé pistoli doufá v Anglii. Tím je vyjádřena na jedné straně odevzdanost, na straně druhé naděje a vzdor typu: Dokud dýchám, doufám.

---

³⁴ OKSANEN, S. Očista. 2010, st. 284.

³⁵ Tamtéž, str. 267.

Průmět motivu viny a očisty v literatuře a filmu u nás i ve světě

Pokud je zkoumán transkulturní přesah vnímání viny a očisty, je nezbytné nastínit, jak proniká motiv viny a očisty do kultur příbuzných – založených na křesťansko-židovském ideovém základě. Stejně otázky jaké si klade Sofi Oksanen v románu *Očista*, jsou řešeny v dílech české i světové literatury a jsou zpracovány i v českém a světovém filmu.

Osudy jedince zmítaného společenskými změnami v Československu padesátých let popisuje film režiséra M. Hollého (natočený podle scénáře Jiřího Křížana) *Tichá bolest*³⁶ (natočený roku 1990). Ve způsobu, jakým jsou v tomto filmu zachyceny lidské charaktery a tíživá a beznadějná atmosféra, lze nalézat tytéž styčné plochy, jaké nacházíme v románu Sofi Oksanen.

Dobu stalinistických čistek na českém venkově přibližuje film režiséra Vojtěcha Jasného (natočený podle scénáře Vojtěcha Jasného) *Všichni dobří rodáci*³⁷. Film srozumitelně a sugestivně popisuje osudy lidí na české vesnici od konce druhé světové války přes období násilné kolektivizace a čistky padesátých let – a ukazuje, jakým způsobem se charaktery postav lámaly nebo naopak tlaku odolávaly a nabízí tak další srovnání s jednáním postav v románu *Očista* v stalinistickém Estonsku.

Poněkud nadlehčenou formou popisuje doby padesátých a později i šedesátých let v Československu Michal Viewegh v knize *Báječná léta pod psa*³⁸. Tento autor na rozdíl od Oksanen zvolil při vyjádření dopadů totalitní diktatury na životní osudy lidí úplně jiný přístup, než Sofi Oksanen. Prostřednictvím vzpomínek vypravěče, který byl v těch dobách dítětem, přidává Viewegh do příběhu prvek jisté nevinnosti a naivity, protože dítě nechápe všechny okolnosti, které naopak děsí a drtí a pobuřuje dospělé. Zde lze nalézt paralelu Vieweghovy knihy s *Očistou* Sofi Oksanen – prostřednictvím postavy Zary, která ač si prošla krutým mučením a sexuálním zneužíváním u obchodníků s bílým masem, zůstává ve svých motivacích a plánech nevinná a neposkvrněná. Přestože

---

³⁶ *Tichá bolest*. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. POMO Media Group s.r.o, ©2001-2017 [cit. 18.2.2017]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/23827-ticha-bolest/veda/?type=3&video=157695923#play-video-157695923>.

³⁷ *Všichni dobří rodáci*. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. POMO Media Group s.r.o, ©2001-2017 [cit. 18.2.2017]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/4786-vsichni-dobri-rodaci/prehled/>.

³⁸ VIEWEGH, M. *Báječná léta pod psa*. 2013.

z opatrnosti lze o svém původu i o svých obtížích, nepřestává doufat v solidaritu a soucítění. Stále má zájem o to dozvědět se něco o rodinné minulosti (fotografii si opatruje a uchrání ji i před pasáky).

Zajímavým způsobem se podařilo zpracovat motiv viny, očisty a smíření Bohumilu Hrabalovi, který dokázal dobu útlaku a ponižování svobodného myšlení vykreslit s nadsázkou, aniž by snížil závažnost sdělení. Hrabal v novele *Obsluhoval jsem Anglického krále*³⁹ vykresluje naivní a zbabělé chování hlavního hrdiny v době protektorátu motivované vášnivým vzplanutím k německé nacionalistce tak, že se jeví naprosto uvěřitelné, aniž by popíralo zlou podstatu vykonaných skutků a nelze nespátřit jistou podobnost s jednáním Aliide Truuové.

Stejný autor se stejným nadhledem a laskavostí popisuje osudy politických vězňů a politicky nespolehlivých osob ve sběrném dvoře třídící kovový šrot v padesátých letech v knize *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*⁴⁰, kterou pod názvem *Skřivánci na niti* zfilmoval Jiří Menzel.

Jednání reprezentace mocenského aparátu sloužící k prosazování zájmů totalitní tyranie tak výstižně popsany Oksanen prostřednictvím postavy Martina Truua, zpracovává Škvorecký v *Tankovém praporu*⁴¹ nebo Švandrlík v *Černých baronech*⁴². Změny jednání lidí a okorávání morálních zábran pod tlakem války a totality popisuje, Ladislav Mňačko v knihách *Smrt si říká Engelchen*⁴³ (popisuje život partyzánů v Beskydech), *Jak chutná moc*⁴⁴ (osudy lidí drcených a korumpovaných poválečnými totalitními strukturami), *Dlouhá přerušovaná čára*⁴⁵ (konfrontace životního způsobu a nastavení hodnotových žebříčků na adorovaném západě s východem Evropy za železnou oponou).

Život v gulagu a celkovou devastaci sebeúcty a sebevědomí mistrně popisuje světoznámý ruský autor Alexandr Solženicyn v *Souostroví Gulag*⁴⁶ a v knize *Jeden den Ivana*

---

³⁹ HRABAL, B. *Obsluhoval jsem Anglického krále*. 2012.

⁴⁰ HRABAL, B. *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*. 2010.

⁴¹ ŠKVORECKÝ, J. *Tankový prapor*. 2011.

⁴² ŠVANDRLÍK, M. *Černí baroni, aneb válčili jsme za Čepičky*. 2010.

⁴³ MŇAČKO, L. *Smrt si říká Engelchen*. 1965.

⁴⁴ MŇAČKO, L. *Jak chutná moc*. 1990.

⁴⁵ MŇAČKO, L. *Dlouhá přerušovaná čára*. 1965.

⁴⁶ SOLŽENICYN, A. *Souostroví Gulag*. 2011.

Děnisoviče⁴⁷. V této knize Solženicyn mistrně popisuje jeden jediný den hlavní postavy v životě v gulagu. Nejhrůznější na tom není jen ona ubíjející otrocká práce, hlad, ponižování a špína, ale beznaděj a rezignace a dokonce i jistý prvek smíření s děsivou a bezvýchodnou situací a depresivními podmínkami. Ze Solženicynova díla si lze udělat představu, jaký život čekal Ingel a Lindu na Sibiři a snadno pochopíme, proč se obě ženy (podle Zařiných vzpomínek), chovaly i v době uvolnění tlaku režimu na začátku devadesátých let ve Vladivostoku tak podivně (kufry sbalené a připravené k okamžitému odchodu).

Z konfrontace románu *Očista* s jinými díly je jasně patrné, že zkušenost s totalitním útlakem a působení totalitní zvěle na osobnost člověka zneklidňovala spisovatele odjakživa a celoplošně. Zkušenost s vnucováním cizí ideologie, a cizích morálních měřítek má lidstvo odnepaměti. Z domácích dějin stačí vzpomenout například na dobu reformace katolické církve, dobu Pobělohorskou a následnou násilnou rekatolizaci. Ale snad nikdy nebyly násilné „převýchovné“ tendence vládnoucí moci dohnány do takových detailů, jako se tomu dělo ve dvacátých letech v Sovětském Rusku, v třicátých letech v Hitlerově Německu, a později po válce v Sovětském svazu a v zemích patřících do sféry sovětského vlivu. Je celkem jedno, zda tou ideologií, kterou tyrani k manipulaci mas a potlačení svobody využili a zneužili, byl hitlerovský fašismus, nebo marxismus-leninismus, protože ony převýchovné tendence zasahovaly život obyvatelstva až do nejsoukromějších sfér.

Na základě výše uvedeného výčtu styčných bodů v pojetí viny a očisty v dílech české a světové literatury a filmu s dílem *Očista* Sofie Oksanen, lze konstatovat, že zkušenost s tyranií fašistickou či komunistickou, a zkušenost s násilnou převýchovou, manipulací a zavražďováním (předkládáno pod pokryteckou záminkou „dobrých úmyslů“ a budování „lepší zítřků“) je kulturám východní Evropy společná a je pro reprezentanty těchto kultur vzájemně srozumitelná.

---

⁴⁷ SOLŽENICYN, A. *Jeden den Ivana Denisoviče*. 2002.

Závěr

Tato bakalářská práce analyzuje motiv viny a smíření odrážející se v románu Sofi Oksanen, Očista. Fenomén viny, smíření, pokání, odpuštění je zkoumán prostřednictvím jednání fiktivních románových postav zasazených do Estonska v historicky turbulentním období let 1939 až 1992. Román Očista a jeho postavy tak posloužily jako model pro reálný dějový rámec, myšlenkové stavy a jednání současníků. Za použití odborné literatury byl fenomén viny a očisty zasazen do historickospolečenského a kulturního kontextu a při zkoumání fenoménu viny a očisty prostřednictvím jednání fiktivních románových postav byl prozkoumán transkulturní přesah.

Fenomén viny a očisty byl prozkoumán ve dvou rovinách. První rovina reflektuje, jak vinu a očistu pojímá ryze moderní a současná autorka Oksanen, druhá rovina se věnuje způsobu, jakým vinu a očistu pojímá psychiatr a filozof Karl Jaspers ve svém pojednání z roku 1946 Otázka viny.

Byla položena otázka, do jaké míry je Jaspersovo pojetí viny použitelné pro myšlenkové stavy fiktivních postav zachycených v románu Očista a rovněž byla položena otázka, zda je ono pojetí viny použitelné i pro reálné situace a reálné osoby v současnosti.

Za účelem získání širšího pole pro úvahy byly porovnány motivy hlavní postavy Aliide s motivy postav popsanych v jiných dílech světové literatury a byly vytyčeny rozdíly mezi nimi. Jako kritérium posuzování byla vybrána odpověď na otázku, do jaké míry je osoba cítící vinu a toužící po očištění zodpovědná za konkrétní události ve svém okolí. Bylo konstatováno, že zatímco Sophie ze Styronova románu Sophiina volba, byť i ona cítí vinu, je obětí, Raskolnikov z Dostojevského románu Zločin a trest je přímým iniciátorem zločinu. S ohledem na motivaci tak nelze jednání Aliide přirovnat ani k jednání Sophie (protože na rozdíl od Sophie Aliide vlastním úsilím páchá zločiny a je si toho vědoma), ale ani k jednání Raskolnikova (protože na rozdíl od Raskolnikova Aliide své jednání odůvodňuje potřebou ochránit Hanse). To vedlo k dalšímu kritériu, kdy bylo posuzováno, do jaké míry lze špatné jednání proti jedné osobě odůvodnit blahodárným důsledkem tohoto jednání pro druhou osobu.

Ve všech historických epochách odůvodňovali reprezentanti vládnoucí elity mrzké činy páchané vůči určitým jedincům nebo skupinám, vyšším dobrem pro jiné jedince nebo skupiny. Je to popsáno ve světové literatuře, zachycují to sochy a obrazy a hudební

skladby. Ale až ve dvacátém století se podařilo reprezentantům vládnoucích elit pomocí ideologie odůvodňovat mrzké činy vůči jiným, lži, že je tak konáno výhradně pro jejich dobro, což závažně nabouralo stávající morální normy. Takové jednání se odrazilo na mezilidských vztazích obecně a nabouralo sebehodnocení a identitu celých populací nejen ve východní Evropě, ale i jiných částech světa. Že je tato zkušenost společná a vysoce srozumitelná navzájem zejména pro země východní Evropy, je patrné po prozkoumání, jak byly tytéž motivy, které řeší Oksanen, zpracovány v dílech české i světové literatury a filmu dvacátého století. Podařilo se tak vytyčit faktory, které jsou kulturám východní Evropy, které více než čtyřicet let patřily do sféry sovětského vlivu, společné. Jedná se o prožitek náhrady za Boha, prožitek arogance podmanitelů, prožitek všeobecně sdílené lži a zaslepenosti, prožitek příkrovu strachu a prvek vzdoru a naděje. Tyto prožitky mohou dokonce vykazovat podobné prvky i s jinými mnohem vzdálenějšími kulturami, které se staly obětí podrobení jinou kulturou v jiných zeměpisných reáliích a dokonce jiných historických epochách. Lze tak konstatovat, že vlivem vnější změny politických poměrů dochází k násilným změnám životního stylu lidí, ideologicky zdůvodňovanému posouvání v žebříčku hodnot a dokonce i k transformaci morálních norem bez ohledu na umístění na glóbu a bez ohledu na dějinnou epochu. Žádný vnější tlak ale nemůže sloužit jako záminka nebo odůvodnění pro páchání mrzkých činů vůči bližním v intencích metafyzické viny tak, jak ji chápe Jaspers a ve valné většině případů ani v intencích viny politické tak, jak ji chápe Jaspers.⁴⁸ Každý psychicky zralý a patřičně mentálně vyspělý jedinec je produktem výchovy realizované v rámci specifické civilizační kulturní tradice. Jako takový dokáže rozpoznat, zda svým jednáním svým bližním prospívá nebo škodí. Jeho přirozenost je daná evolucí (např. potřebou chránit mláďata), a následně kulturním zázemím (podporovat jedince vlastní rodiny, klanu, národa), a v neposlední řadě morálkou (nezneužívat moc, kterou disponuje).

Dalším cílem této práce bylo prozkoumat jev „omlouvání“ konání zlých skutků na individuální rovině. Specificky na příkladu jednání postavy Aliide je jasně patrné, že Aliide (když dopustí deportaci své sestry a neteře) koná zlý skutek s vědomím, že budou trpět nevinní. A následně na to, když Aliide Hansovi lže o jejich dalších osudech, když jím manipuluje a když ho nakonec zavraždí, stále si je dobře vědoma zlé povahy svých

---

⁴⁸ JASPERS, K. *Otázka viny*. 1991, str. 12-13.

skutků. Aliide se dopouští viny kriminální, politické, morální i metafyzické – tak, jak vinu definuje Jaspers.⁴⁹

Poté, co bylo jednání románových postav podrobena zkoumání a porovnání, byl učiněn závěr, že Jaspersova klasifikace viny je i nadále ryze současná a použitelná pro dnešní dobu. V jakékoliv době a na jakémkoliv území mají lidé čelící nějaké objektivní zvláštní sklon jednat buď statečně, nebo zbaběle podle toho, co je vnitřně poháněno. Jak už řekl psycholog Philip Zimbardo: „*Tatáž lidská mysl, která tvoří nejkrásnější umělecká díla a zázraky technologie, je právě tak zodpovědná za zvrácenost své vlastní dokonalosti.*“⁵⁰

---

⁴⁹ JASPERS, K. *Otázka viny*. 1991, str. 12-13.

⁵⁰ ZIMBARDO, G. P. *Moc a zlo: sociálně psychologický pohled na svět*. 2005.

Použitá literatura

- [1] JASPERS, K. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá Fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6.
- [2] OKSANEN, S. *Očista*. Praha: Odeon, 2010. ISBN 978-80-207-1319-3, EAN: 9788020713193.
- [3] FÁROVÁ, J. *Doslov ke knize Očista*. Praha: Odeon, 2010. ISBN 978-80-207-1319-3, EAN: 9788020713193.
- [4] KOUBOVÁ, K. *Recenze* [online]. Praha: Odeon. 2010 [cit. 18.2.2017]. Dostupné z: <http://www.odeon-knihy.cz/finka-jez-estoncum-pere-dejiny-rozhovor-se-sofi-oksanen-mf-dnes-28-12-2010/>.
- [5] BRUGGER, W. *Filozofický slovník*. Praha, 1994. ISBN 80-206-0409-X.
- [6] READ, T. History of Estonia. *World Info Zone* [online]. 2017 [cit. 10.2.2017]. Dostupné z: [http://www.worldinfozone.com/country.php?country=Estonia&page=2# history](http://www.worldinfozone.com/country.php?country=Estonia&page=2#history).
- [7] ŠVEC, L. *Dějiny Pobaltských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 423 s. ISBN 80-7106-154-9.
- [8] LAINOVÁ, R. Estonsko v březnu 1934 – legální převrat?. *Historický obzor*. 2001, 12 (9/10), str. 217–222. ISSN 1210-6097.
- [9] CULLER, J. *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host, 2015. 2. vyd. Rozšířené. ISBN 978-80-7491-233-7.
- [10] ZIMBARDO, G. P. *Moc a zlo: sociálně psychologický pohled na svět*. Břeclav: Moraviapress, 2005. ISBN 80-86181-80-4.
- [11] STYRON, W. *Sophiina volba*. Praha: Knižní klub, 2015. ISBN 978-80-242-4724-3.
- [12] DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*. Praha: Alpress, 2014. ISBN 978-80-7466-541-7.
- [13] FLAUBERT, G. *Paní Bovaryová*. Praha: Garamond, 2016. ISBN 978-80-7407-296-3.
- [14] DUMAS, A. *Dáma s kaméliemi*. Praha: Omega, 2014. ISBN 978-80-7390-084-7.
- [15] NEZVAL, V. *Manon Lescaut*. Praha: Artur, 2011. ISBN 978-80-87128-72-5.

- [16] MATTUŠ, J. *Očista- román mladé finské autorky estonského původu slaví úspěch po celé Evropě* [online]. Praha: Hospodářské noviny, str. 14 [cit. 19.2.2017]. Dostupné z: <http://kavarna.bux.cz/detail/ocista-roman-mlade-finske-autorky-slavi-uspech-po-cele-evrope?type=Recenze>.
- [17] VIEWEGH, M. *Báječná léta pod psa*. Brno: Druhé město, 2013. ISBN 978-80-7227-343-0.
- [18] ŠVANDRLÍK, M. *Černí baroni, aneb válčili jsme za Čepičky*, Praha: Epoque, 2010. ISBN 978-80-7425-056-9.
- [19] HRABAL, B. *Obsluhoval jsem Anglického krále*. Praha: Mladá Fronta, 2012. ISBN 978-80-204-2801-1.
- [20] HRABAL, B. *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*. Praha: Mladá Fronta, a.s., 2010. ISBN 978-80-204-2140-1.
- [21] Tichá bolest. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. POMO Media Group s.r.o, ©2001-2017 [cit. 18.2.2017]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/23827-ticha-bolest/video/?type=3&video=157695923#play-video-157695923>.
- [22] Všichni dobří rodáci. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. POMO Media Group s.r.o, ©2001-2017 [cit. 18.2.2017]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/4786-vsichni-dobri-rodaci/prehled/>.
- [23] Ucho. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. POMO Media Group s.r.o, ©2001-2017 [cit. 18.2.2017]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/4983-ucho/prehled/>.
- [24] SLEZÁKOVÁ, A. *Očista, recenze* [online]. Praha: Idnes, 2010 [cit. 10.2.2017]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/ocista-drsne-vypravi-o-tom-jak-svet-zachazi-se-zenami-p0e-/literatura.aspx?c=A100828_113832_literatura_ob.
- [25] ŠKVORECKÝ, J. *Tankový prapor*. Praha: Albatros Plus, 2011. ISBN 978-80-259-0081-9.
- [26] MŇAČKO, L. *Smrt si říká Engelchen*. Praha: Československý spisovatel, 1965.
- [27] MŇAČKO, L. *Jak chutná moc*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0204-8.
- [28] MŇAČKO, L. *Dlouhá přerušovaná čára*. Praha: Československý spisovatel, 1965.
- [29] SOLŽENICYN, A. *Souostroví Gulag*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1663-8

- [30] SOLŽENICYN, A. *Jeden den Ivana Denisoviče*. Praha: Scarabeus, 2002. ISBN 978-80-7335-278-3